

Bláhy,³ v l. 1947–48 pobýval na univerzitě v Edinburgu; r. 1949 na FF úspěšně završil svá studia doktorátem filozofie, na právnické fakultě doktorátem práv.

Rádi bychom tentokráte připomněli Macháčkovu památku poněkud netradičně. Před časem jsme náhodou objevili rukopis jeho práce z dějin filozofie, psané do semináře J. L. Fischera. Ze vzpomínek brněnského historika a hudebního vědce PhDr. Lubomíra Peduzziho, který dosud rukopis opatroval, se dozvídáme, že J. L. Fischer jej předal Macháčkovu po svém návratu z ciziny, pravděpodobně v létě 1945, pochází tedy zřejmě z doby před uzavřením vysokých škol. Tato studentská práce mající formu platonského dialogu vykazuje již po formální i obsahové stránce mimořádný filozofický talent svého autora a předjímá Macháčkův celoživotní zájem o anglickou empirickou filozofii, především o dílo Lockovo. Dodejme ještě, že od r. 1951 působil J. Macháček na katedře filozofie FF jako odborný asistent, od 1955 jako docent dějin filozofie a logiky, od 1962 jako profesor. S J. L. Fischerem se na katedře filozofie znovu setkával v l. 1957–59, když svému někdejšímu učiteli, který musel odejít na „odpočinek“, umožnil znovu na čas přednášet.

(hp)

JOSEF MACHÁČEK

KAPILA. DIALOG O PRIMÁRNÍCH A SEKUNDÁRNÍCH KVALITÁCH LOCKOVÝCH

Sankara: Dobrý den, příteli. Nesu Vám knihu, která na mě udělala nesmírný dojem. Je to Berkeleyho Pojednání o základech lidského poznání.

Kapila: S křížkem po funusu, můj drahý Sankaro. Četl jsem tyto moudrosti již před Vámi a rád bych opravdu věděl, co se Vám tolik na nich líbí.

Sankara: Je těžko říci: líbí. Pravda se přijímá i tehdy, nelíbí-li se. A věřím, že i Vy, nevyhlášený realista, jste se pořádně zamyslel nad jasnými důkazy Lockova kritika.

Kapila: Ano, ovšem. Ale především mě nenazývejte realistou. Či snad myslíte o každém, kdo neuznává Váš či jiný monistický spiritualismus, že musí být realistou? Za druhé Vás prosím, abyste mně vysvětlil motivy Berkeleyho idealistické revoluce. Doufám, že nepřijímáte jeho kritiku tělesné substance a její odbojný předzpěv proti abstraktním ideám s tím nevinným předpokladem, že Berkeleymu jde jen o vymýcení mýtů ve vědě a ve filosofii.

Sankara: Vím, dobře vím, že účelem „Principů“ je restaurace Boha. Ale nemyslím, že by Berkeley ve svém postavení božího advokáta zkrivil nějak

³ I. A. Bláha (1879–1960) učil na FF MU od r. 1919 sociologii (nejprve jako docent, r. 1921 jako mimořádný, od 1925 řádný profesor. Založil tu sociologický seminář, který pravděpodobně navštěvoval i J. Macháček.

premisy vedoucí k úsudku, že co jest, jest duch, a čím on není, neexistuje vůbec, leč v duchu. Konečně, zkoumáme-li jednotlivé články jeho premisového řetězu, nenalzáme žádné rozpory v nich samých ani v jejich kontaktech s jinými.

Kapila: Mám trochu jiný názor než Vy. Berkeley se utopil ve svém psychologismu, ve kterém jakž takž uměl plavat jeho větší předchůdce. Berkeley poznal, že Locke (který také nebyl realistou) chodil jen s náměsíční jistotou po hraně reálného bytí, které potřeboval jako tmel pro spojení jednotlivých vlastností předmětů. Berkeley nebyl tak šikovný; odstraniv kluzké ostří neslezl na zem (což by bylo jediné správné, neboť jen obhájením hmotné substance mohla se odstranit nejistota v Lockově učení), nýbrž zůstal v povětrí, v krajíně duchů a chimérických idejí, jejichž chimérickost při nejlepší vůli nedovedl zaklít do tzv. skutečných představ, očkovaných prý člověku Bohem. Myslel, že odstraňuje pochyby a omyly, a zatím odstranil jedinou pevnou půdu Lockově teorii o idejích.

Jeho myšlenkový postup byl takový: Dokud budou stát lidé na křivozavce dvou substancí (ducha a hmoty), dotud se budou muset rodit Geulincxové a Malebranchové, aby opravovali descartovský dualismus vyššími principy. Avšak co jiného ten komparativ, ba i superlativ značí, než omezenou nebo neomezenou kvantitu principů. Teď už zazní postulát Berkeleyho velmi jasně pro každého, kdo chápe jeho náboženský utilitarismus. Je jen Jedno (Všejedno), a to je Bůh, v němž žijeme, respektive který žije v nás naší duší.

A nyní rychle sbírat důkazy. Bylo nutno zajet si do Francie a přivést Malebranchovi mrtvici.⁴ Ale přece jen tentýž Malebranche, jehož nešťastný prostor byl mimo boží souvislost, a který zachraňoval tělo s neobyčejnou vervou a vůlí posloužit zdůrazněním šalebných smyslů velké příčinnosti boží, tentýž Malebranche dal dobrý pokyn Irovi. Je třeba odstranit příčinnost věcí a vložit ji do nekonečně dobrotivých rukou pána Boha. Ano, přikývne Berkeley, a to ostatní, především novou abstraktní teorii, si vymyslí sám. A ještě jednu věc si „vymyslel“. Že totiž abstraktní ideje jsou pramenem omylů ve vědě. To tvrzení je zase pochopitelné, všimneme-li si, jak těžce a abstraktně Locke tvořil pojem substance a jak celé úsilí Berkeleyho směřuje k vyvrácení tohoto hmotného nositele akcidentálií.

Vlastnosti podle Locka tvoří trvalé komplexy (s tím Berkeley souhlasí), které drží pohromadě substance tělesná. Ovšem ta substance je cosi neznámého, co vlastně nepoznáváme, ano, vyabstrahovaného. Proboha, řekne Berkeley, jak si to jen mám představit (aha, už jsem se zmínil o tom psychologickém derivátu Lockova empirismu), pryč se substancí. Locke už bohužel nežil, aby mohl zvednout hozenou ruka-

⁴ Nicolas Malebranche (1638–1715) trpěl celý život srdeční vadou; zemřel prý vlivem rozčilení, které u něho vyvolal rozhovor s Berkeleym.

vici a zasmát se. Vždyť, Sankaro, on se tolik napřemýšlel, než se mu podařilo jakž takž pojistit svazek sil vzbuzujících naše ideje — a ten nešťastný Berkeley odejme nejen činnou stránku (vyvolat ideje) pozorovaným objektům, on dokonce odpírá veškerou kohezi kvalitám, on „odsyntetizovává“ jednotlivé pozorované vlastnosti (čeho? — či snad ideje nemají své specifické kvality?) a pouští jejich frakturovitě úlomky do mysli člověka v určité souvislosti tak, že např. idea barvy, idea rozměru a idea tvaru se dá pojídat jednou jako pomeranč, jindy jako oříšková čokoláda.

A nevím, co je horší; zda to, že odstraňuje abstraktní ideje jen proto, že se jimi dá jakž takž vysvětlit nesympatický hmotný nositel vlastností, či jeho tvrzení, že abstraktní nesmysly oplodnily všechny vědy, když zatím pošilhává jen a jen k Bohu či k teologii.

A ty obecné ideje, reprezentující určité množství určitého druhu, tyto znaky (jak je připouští a jmenuje B.) liší se od těch pranýřovaných Lockových a abstraktních jen způsobem vzniku — ne svým významem. Obojí zastupují druh. Vždy to jsou zástupci kvantity určených kvalit, obojí slouží k zjednodušení sdělovacího procesu (ne, namítá B.) a k vědeckému zkoumání (to teprve ne, tvrdí B.) — rozdíl je tu viditelný jen ze stanoviska výkladu hmotné substance.

Opakuji, Berkeleymu nezáleželo na abstraktních ideách, šlo mu jen o to, popřít hmotu. Jak jednoduchou argumentaci si pro to vybral! Abstraktum je nepředstavitelné (z toho usuzuje, že neexistuje to, co si nepředstavíme — logický omyl, hlavní omyl B.). Hmota je abstraktum (k tomuto „poznatku“ mu pomohla nepřesná konstrukce hmotné substance u Locka). Hmotu si nedovedeme představit, proto neexistuje (hlavní omyl B. umocněn). Tuto sylogistickou hříčku rozvést ve 156 kapitolách je těžké, ale není těžké poznat omyly v obou návěstích. (O tom druhém mylném pojetí hmoty jako abstraktu se zmíním později.)

A ještě otázku, milý Sankaro. Když je vše v duchu a duch není idea, jak je možno vybavovat si ideje, které jsou obsahem duše, aniž bychom si duši samu jako ideu vybavili? A už to je zase dualismus, to agens (duch) a ty jednotlivé, třeba i uměle odsubstancionované ideje.

Sankara: Mnoho námitek naráz. Uznávám váš protest, že Berkeley chápe hmotu jako protibožskou a že z tohoto pojetí vyplývá jeho učení. Nevidím však nic zlého v tom, že myslitel si postaví cíl, k němuž hledá cesty metodou teleologickou. Ale hleďte, probereme raději jeho polemiku proti Lockovi, polemiku týkající se primárních a sekundárních kvalit. V Berkeleyho zesubjektivizování objektivních kvalit vidím nejdůležitější novum, ba i novissimum empirické filosofie. Kromě toho myslím, že rovnítko mezi primární a druhotnou vlastností zapříčinilo celý negativní postoj Berkeleyho proti substanci hmotné.

Kapila: Nezlobte se, že jsem na Vás vysypal tolik rozhořčení. Ale mě ty vaše brahmanistické iluze, to vaše: Bůh a světlo, ta přítomnost Boha v nás a hlavně to, že ten dobrý Bůh je v rozumu (proto mám tolik rád Pasca-

la, že jej přesadil do jiného křesla) vždycky rozhořčují. Intuitivně cítím, že není možný žádný monismus. A každý člověk, který se snaží takhle násilně uniknout přirozenému sepětí, respektive rozpětí ducha a hmoty, mi připadá stejně nesmyslně odvážný jako ten, kdo si dovolí škrtnout v noetické relaci objekt a svěst všecko poznávané na subjekty.

Sankara: Mé mínění v této věci znáte. Bůh, který nemůže být hmota, nýbrž duch, je jediné evidentní jsoouco; hmota není a její postřehy jsou iluze.

Kapila: Aniž bych Vám namítal, že neopíráte své závěry o žádné důkazy (vím, bude-li to s vámi hořet, najdete si třeba intuici), neodpustím si aspoň jednu otázku. Je-li naše duše kusem Boha v nás, jsme-li všichni svým aktivním duševnem božskými, jak se můžeme klamat? Či snad k božským přirozenostem patří také omylnost?

Sankara: To by nás zavedlo, Kapilo, k rozsáhlým argumentacím, neřku-li hádkám. Vy máte své prakti a puruša,⁵ ponechte mně mého osamocenému Boha. A raději se vraťme od tohoto metafyzického intermezza k Lockovi a Berkeleymu. Ujišťuji Vás předem, že budu souhlasit s vaším nesouhlasem. I mně se zdá být nesprávné to znivelizování dvou tak protichůdných kategorií.

Kapila: Berkeley má pravdu. Skutečně nevidím zásadní rozdíl mezi subjektivními a objektivními vlastnostmi ve smyslu Lockově.

Sankara: Hic Rhodus, hic salta. Myslíte to vážně, nebo jen dáváte peripetický moment naší debatě? Nemohu docela dobře pochopit vaše tvrzení, či lépe váš skok z filipiky na obhajobu. Jak chcete slučovat vaši obranu hmoty s přijetím názoru, který hmotnost dokonale vyvrací?

Kapila: Jak ji vyvrací?

Sankara: Človče, zkoušíte na mě babické metody otráveného Sokrata, nebo opravdu nevíte, že máte palec obrácený neronsky dolů a křičíte „ať žije hmota“?

Kapila: Tak tedy řekněte, jak B. vyvrací svým novým pojetím nerozlišených vlastností hmotnou substancí! A ještě před tou odpovědí si zopakujme Lockův výklad primárních a sekundárních vlastností, abych měl lehčí práci s jejich pozdějším vyvracením. A snad ještě dřív než se o to pokusím, pochopíte, proč akceptuji mínění Berkeleyho v této věci.

Sankara: Nenalézám žádné důležitější kritérium nežli to, dle něhož primární kvality jsou obrazy reálné existence, a druhotné vlastnosti jsou smyslovými vjemy pozorovaných předmětů.

Kapila: To říkáte tak nešikovně asi proto, abych Vám bez dlouhých řečí prozradil, že obrazy a vjemy jsou tu ekvivalentní. Ale ne. Buďme právi Lockovi a proberme tu věc hezky zevrubně.

Locke v § 9 osmé kapitoly v knize II. jmenuje prvotními vlastnostmi takové vlastnosti, které nejsou od tělesa oddělitelné, ať se nacházejí

⁵ Prakti — v hinduismu přiroda, kosmická tvořivá prasíla. V klasickém dualistickém systému sánkjové filozofie představuje prakti hmotný pól, puruša pól duchovní.

v jakémkoliv stavu, které při všech změnách najde rozum třeba i v nekonečně malé hmotné částice.

A v § 20 definuje vlastnosti sekundární, které jsou obsaženy v objektech jako schopnost vyvolat v nás různé počitky (barev, tónů, chutí ap.). Mohli bychom to říci jednou větou: Primární vlastnosti jsou objektivní a přiřítány předmětům, sekundární kvality nemohou být věcem přiřítány, jsou subjektivní.

Sankara: Jak toto chcete vyvracet?

Kapila: Na počátku byla skepse, přáteli. Taková na pohled nepatrná, ale dotěrná otázka: není to, co se zdá objektivní vlastností, také jen klamným, subjektivním obrazem rozumu? — Podívejte se, vaše modré šaty jsou nyní při tomto osvětlení černé.

Sankara: Jsou modré.

Kapila: A když řeknu, že ty šaty jsou vůbec černé?

Sankara: V tom případě odpovím, že přirozené světlo sluneční je rozhodující při posuzování barev.

Kapila: Přirozené světlo sluneční! A co když pozorujeme toto přirozené světlo sluneční, svítice si na ně elektrickými žárovkami našeho ducha. A co když Locke sám tvořil § 9 při slunečním a § 10 při elektrickém osvětlení. A co když naše vjemy se různí jen tím vnějším světlem, které působí i na sítnici i na pozorované objekty. Co odpovíte na ta „když“, jak mi vysvětlíte, že neexistuje nějaké „světlo“, které nemůže změnit naše dosud neměnné představy rozměru, solidity čísla? Co když Vám řeknu, že celý rozdíl mezi kvalitami prvotními a druhotnými neleží v nich, nýbrž jen v tom vnějším ozáření předmětů?

Sankara: (mlčí a kouše si nehty; ejhle, filosof v rozpacích)

Kapila: Hůl, která se ohýbá vodou, nebo fotografická deska měnící se na slunci, je stejně klamnou změnou nějaké kvality, jako sbíhající se ulice je kvantitativním přeludem zmenšující se rozlohy a tvaru.

Snad někdo řekne, že hůl zůstane rovná, zatímco jakýsi dusičnan stříbrný mění opravdu svou chemickou vlastnost. Já však jsem přesvědčen, že vlastností papíru nebo filmu určeného k fotografování je schopnost býti změněna slunečním světlem (nezáleží na tom, zda tato změna probíhá periodicky, nebo ne) stejně jako vlastností světelných paprsků je lom na přechodu dvou skupenství (z toho plyne, že vlastnosti musíme hledat tam, kde jsou: ve světelném lomu, ne v tyči ponořené do řeky) — ideje očekávané změny jsou rozumu zcela evidentní.

Avšak i když budu souhlasit s Lockem a „vyrábět“ ideje jen ze zkušeností a smysly, zjistím, že ohnutá hůl i sbíhající se ulice ve mně vždy vybaví představu hole a ulice, stejně jako málo rozměrná nebo velmi rozměrná plocha vybaví ve mně představu rozměru nebo plochy. A namítnete-li znovu, že idea křivosti tu nahrazuje ideu rovnosti a představa sbíhajících se úseček a zmenšující se plochy vytlačuje skutečnou rovnoběžnost a stejnost plošní, odpovím vám, odvolává se na rozum, že pravda (která je o jedné věci jen jedna) je ve stejnosti

a rovnosti nebo rovnoběžnosti. A tyto smyslové změny jsou analogické kvantitativním změnám dělených předmětů. Rozpůlím-li jablko, měním stejnou mírou jeho objektivní prvky jako subjektivní. Tak např.: 1/2 (polovina) jablka je kvantitativní změna vyjádřena ve zlomku, zatímco kvalitativní změna (estetická stránka, vzhled) je měřena vkusem ap. Jako je měření (míra) při obou změnách přirozené (nemyslím tu mírou nějakou kvalitu kvantity, nějaké hodnocení), tak je přirozená změna kvantity za kvalitu. Neboť při porovnání konkrétního jevu nedělám rozdíl mezi kvalitami rozměru a barvy — a myslí-li Locke, že můžeme dělit předmět in infinitu, a přece zůstane rozměrný, soliditní a funkcí nějakého čísla, mohu stejně správně tvrdit, že budeme-li dělit zrnko písečné, že vždy dojdeme k ideji barvy, chuti ap. Změna barvy a jiných kvalit je tu analogická změnám velikosti nebo mnohosti na tzv. objektivních ideách Lockových.

Sankara: Od svého metodického pochybování přecházíte — jak vidím — na pole kritičnosti pozitivní a zaviňujete sesyp relativního poznávání, ačkoliv jsem zpočátku spíš věřil tomu, že vaše skepse směřuje k obhájení subjektivismu.

Kapila: To ne. Ačkoliv vím, že smysly (a na co jiného se můžeme spolehnout nežli na smysly, jež jsou potrubími přivádějícími ideje na náš duševní mlýn) jsou kritikem velmi subjektivním. Ten zvrát, který není náhodný ani výsledkem mého nejasného úsudku, ten přechod od skepse k východisku možného poznání jsoucna musel nezbytně přijít, jakmile jsem si uvědomil takřka tragický otazník za slovy, která jsou bezobsažná. Relativní nejistotě poznávání přece nezabráníme tím, že nazveme nějaké vlastnosti tělesa reálnými a ostatní subjektivními. Možnost omylu zůstává. Cesty z těchto bludů Locke nechápal. Nechápal je ani Berkeley, naopak svedl nás ještě víc na bezcestí.

Sankara: Rozumím-li Vám dobře, nabízíte světu alternativní řešení. Bud' dokázat, že mé modré šaty jsou stále modré, anebo připustit, že i kvantitativní a pohybové elementy objektů mohou „měnit svou barvu“. V prvním případě dojdeme k absolutnímu relativismu, v druhém případě to bude přece jen relativismus, který nás nepovede k vaší počáteční skepsi jen za cenu přimknutí se k Bohu a jeho dobrotě.

Kapila: Spíš bych se přiklonil k člověku a k jeho schopnostem vytvářet i z relativního poznávání prospěšnou zákonitost absolutnímu celku.

Sankara: Stop! Nemohu dovolit, abychom se dostali z noetiky do etiky. Nestačila by na to noc a už se připozdívá. Říkal jste však, že Berkeley neguje Lockovu bipartici kvalit, docházejí k správnému popření z mylných argumentů.

Kapila: Ano! Opakuje definování Lockovo (je to jakýsi východ z nouze, jímž Locke — kterého právě pro jeho jistotu v ideách a vratkost v důkazech reálnosti nemohu nazvat realistou — utekl před abstraktním pojetím jakéhosi bodu přičítatelnosti, resp. ohniskem, v nichž se sbíhala existenčnost jednotlivých idejí — Hle, řekl by Berkeley, takhle prchají

stavitelé abstraktních chrámů), opakuje, že ideje primárních kvalit jsou vzorky nebo obrazy věcí, jež existují mimo mysl v hmotě. A z ničeho nic si vyjede na Locka, že prý hmota neexistuje, poněvadž rozloha, tvar a pohyb jsou jen idejemi, které existují v mysli a nemohou tedy existovat v jiné nemyslící substanci.

Sankara: Což ani tomu nevěříte, že ideje vznikají v mysli?

Kapila: Ale ovšem, to je jasné. Není však vůbec jasné, i když se B. dovolává svědectví „těch, kdož tvrdí, že obraz, pohyb a ostatní primární nebo původní kvality existují mimo mysl, a uznávají zároveň, že barvy, zvuky, horka, chladna a podobné sekundární kvality existují pouze v mysli“, není vůbec jasné z tohoto nesprávného svědectví, zda hmota existuje, nebo neexistuje.

Ideje vznikají v mysli, myslet můžeme v idejích či lépe myslet můžeme ideje, ne předměty reálné. Ale to vše je jen líc myšlení, to vše je jen funkce ducha představivého. Kdybychom byli omezeni jen na tuto stránku lidského poznání (jak si to představuje B.), mělo by to za následek naše denní „bytí“ i „nebytí“. Nedovedli-li bychom si vybavit v mysli hukot automobilové houkačky, nemohli bychom říci, že máme ideu toho zvuku. A přece víme, že ten zvuk existuje. Čím je zaviněná tato mezera v Berkeleyho názoru o našem myšlení a vědění? — Vždyť je přece nepřipustné domnívat se, že jsou některé ideje v nás latentní a že čekají na nějaký popud aktivního ducha. Ano, paměť snad, ale teprve tehdy, až už je vytažena včerejší představa na dnešní světlo. V tom mezidobí však, když paměť nepracuje, když člověk zdravě spí: to nic neexistuje?

Berkeley dokazuje neexistencí hmoty neexistencí rozdílných kvalit. To je omyl. Z hypotézy, koneckonců pochybné, vytvářet důsledky konec konců velmi pravdivé. To se ví, on Berkeley vlastně jen opakuje pravdivě, že máme určité představy „o věcech an sich“ a že tyto představy naplňují duševní kosmos člověka. Rozběhl se však přitahován sluníčkem božství (proč lidé potřebují noetiku pro metafyziku?) s takovou prudkostí, že minul bez zastavení důležitou konstelaci pojmů, jimiž člověk může dojít k pravdivému poznání (opsáno ze Sokrata) i té substance hmotné, která přece jen existuje.

Sankara: To poznání však je zase poznáním ideovým.

Kapila: Ano: pravé ideje o pravém jsoucnu.

Sankara: Pod jakou vignetu, pod jaký kritický princip kladete své přesvědčení? Co Vám dává záruku, že nějaké poznání je evidentní?

Kapila: Cit a rozum. Mohu-li říci: cítím a vím, říkám totéž jako bych tvrdil: našel jsem pravdu. Vraťme se však k těm kvalitám.

Sankara: Odběhli jsme v místě, kde jste dokazoval nesprávnost B. postupu slovy: Berkeley odůvodňuje neexistencí reálných kvalit neexistencí hmoty. Vytkl jste vadnost hypotézy sloužící za prostředek k prostředkům téže hypotézy.

Kapila: A vyslovil jsem vlastní přesvědčení o tom, že kvality sekundární

nemohou být jinaké než ty zv. primární, pokud jde o ložiska jejich sil, působících, nebo mohli bychom říci vylévajících se z objektů.

Znovu však podtrhuji: B. má pravdu, když vsouvá obé vlastnosti do jedné přihrádky. Jen ta komplikovaná a nesprávná cesta, kterou přišel k svému jednoduchému a správnému závěru, mě udivuje. Připadá mi to asi tak: Sankara je filosof; filosof je člověk syntetizující, scelující lidské vědění, a z toho vyplývá, že $2 \times 2 = 4$. A když se podíváte na desátý odstavec *Principů*, poznáte v jediné záměně slov celý omyl, který pomohl cloyneskému biskupovi⁶ k vyvrácení Locka. Nemyslíte, že můj způsob je dokonalejší?

Sankara: Nemám dosud jasné ty Vaše důkazy, kterými chcete vyvracet Locka ústy Berkeleyovými, aniž byste přijal B. duši a myšlení. Někdy se mi zdá, že chcete říci: velikost i malost, rychlost a pomalost existují jen v mysli stejně jako číslo, pohyb a že všechny ideje jsou relativní, měnící se podle toho, jak se mění tvar nebo poloha smyslových orgánů — a že to neříkáte jen proto, že nechcete opakovat věty Berkeleyovy.

Kapila: Nevím, kam míříte svou záludnou řečí?

Sankara: Řekl jste přece, že primární vlastnosti se liší od nepůvodních jen svou kvantitativní (na rozdíl od kvalitativní) proměnností. Tím přece říkáte totéž, co B. — ovšem bez onoho důkazu neexistence hmoty. A ovšem neděláte z obou druhů kvalit jen kvality subjektivní, nýbrž paralyzujete tento rozdíl novou kategorií kvalit bez přívlastku. Jinak však nevidím rozdíl mezi Vámi a B.

Kapila: Co je to idea, Sankaro?

Sankara: Každý obsah vědomí — podle Locka.

Kapila: Co jsou to sense a reflexe?

Sankara: Ideje, vzniklé pozorováním smyslovým; ony pozorováním vnitřním, introspekci.

Kapila: Chybí mi ještě vysvětlení vzniku idejí.

Sankara: Musím mlčet, věřím však spíše Berkeleymu nežli Lockovi.

Kapila: Podívejme se tedy nejprve na Berkeleyho, potom na Locka a nakonec na mne samotného. Zde totiž — v průsečíku těch tří rozdílných pohledů na vznik — se skrývají zárodky rozdílné kritiky primárních a sekundárních kvalit (mé a Berkeleyho) i vysvětlení toho, co nesprávně nazýváte záměnou kvantity za kvalitu.

Sankara: Vidím zřetelně rozdíl mezi L. a B. Podle Locka vznikají ideje působením kvalit, podle B. působením ducha, podle Vás kooperací obou.

Kapila: Ano, není to však tak jednoduché. Berkeley neuznává hmotu a přece mluví o kvalitách. Namítnete, že vlastnostmi myslí vlastnosti idejí; Lockovu čtenáři však zastupuje kvalita sílu. Berkeley nemůže mluvit o takovýchto kvalitách, nechce-li popřít tvrzení, jímž fedroval nepřičinnost idejí, jejich naprostou pasivnost. A jestliže přece polemizuje s L. a jestliže dojde k správnému, ale pro jeho učení absurdnímu názoru

⁶ R. 1734 se Berkeley stal biskupem v Cloyne v Irsku.

ru, že kvality jsou jen nepůvodní: co mám rozumět těmi kvalitami, když přece jediný důsledek jeho metody by měl být: škrtnout je vůbec jako poslední, třeba „nehmotný“ zbytek hmoty.

Sankara: Nebylo možné ponechat reálné kvality a popírat hmotu. Proto považuji tuto část negující rozdíl obou druhů vlastností jen za manévr, posilující učení spiritualismu.

Berkeleymu nejde o důkaz, že jsou jen kvality druhotné, nýbrž o důkaz, že kvality prvotní nejsou.

Kapila: Důslednost, která šlechtí myslitele. Kdyby nazval Locke duši reálným elementem, Berkeley by dokázal, že duše neexistuje. Nikoliv, že neexistuje res.

Nyní tedy Locke.

Sankara: První jsou vlastnostmi všech částí předmětu, které korespondují s idejemi v mysli. Jsou to síly působící na našeho ducha tak, že vyvolávají obrazy skutečných stavů.

Kapila: A ty primární i ty sekundární mají tentýž smysl. Vyvolat ideu. Jsou to síly se stejným směrem. Jestli jsou dělitelné nebo nedělitelné, měnné nebo neproměnlivé, to považuji za stejné kritérium jako různou barvu nebo chuť předmětů.

To už jsem vlastně říkal. Nově připojuji: rozdíl onen je irelevantní. Primární vlastnosti jsou vlastnosti, které vybíráme na věcech rozumem, a ty sekundární kvality jsou stvořeny pro žeň smyslů. Zkrátka pro mě to dělení na primárnost a sekundárnost je jen změnou metody, resp. zorného úhlu, pod nímž se díváme na objekt.

Sankara: Už víme, proč jste se ptal na sense a reflexe. A dokonce si předestilovávám Váš dualismus na racionalismus a sensualismus. Namítám Vám však jménem Locka, že odíráte jeho učení (zase jako B.) o poslední kousek hmotnosti.

Kapila: To není pravda. Právě všechny ty kvality, jak je do sebe soukáme v idejích, jsou komponenty hmoty. Není přece možné domnívat se, že hmatám jen nějaký infinitezimální bod, kolem kterého krouží jakési elektronové chiméry. Všechno je hmota, co se staví do opozice proti zdravému duchu a jeho orgánům.

Konkrétněji řečeno, všechny vlastnosti spojící se vlastní silou tvoří hmotu. Můžeme říci také, že hmota je síla. Je to stejný poklesek pro smysly člověka, neumějícího abstrahovat, jako když B. řekne: kvality drží pohromadě duch. Všecko, co hmatáme, cítíme, slyšíme, chutnáme a vidíme, to je hmota. To ví konečně malé děti a nevím, proč ztrácím tolik času podobnými důkazy. (Věta, které dají primát v B. slovníku.)

Sankara: Vím sice, že od vaší metodické skepse — jak jste ji před chvílí rozvinul v tvrzeních, že je možný buď absolutní výklad kvalit a hmoty vůbec, nebo relativní pravdivost poznatků — jste se přenesl ke kladnému pojetí objektivního poznávání, ale dosud jste nedostal důkaz pro toto smělé přesvědčení, důkaz, který by imperativností vynutil primát objektivního poznávání nad libovůli interpretujících jednotlivců.

- Kapila:** Řekl jsem už přece, že není možné podat takový důkaz. A o tom kontextu citu s rozumem jsem také mluvil. Ostatně to nesouvisí již s naším tématem či lépe s mým postojem proti primárním i sekundárním kvalitám. Spíše bych mohl vyvodit ještě jeden důsledek ze své kritiky: Každá věc na světě má všechny druhy kvalit při všech změnách a proměnách.
- Sankara:** Z toho všeho vyplývá, že chybu Berkeleyova spiritalismu jste našel v mylné dedukci z nesprávné hypotézy.
- Kapila:** Totiž, to je tak. Spiritalismus pro mě neznamená aplikovat jakési božské atributy na naše duše a připojit k nim, k těmto nekonečným, bezrozprostraněným, beztvarovostem či nepohybnostem, pozitivní atributy — myšlení a descartovské mody cítění, chtění, představování a souzení. Spiritalistou začíná být B. v 6. a 7. kapitole *Principů*: „Z toho vyplývá (nebylo řečeno nic jiného než že když zavřeme oči, že nevidíme, když si zacpeme uši, že neslyšíme ap.), že jedinou substancí je duch.“ Ano, vnímající substancí je duše — a nevnímající substance? — „Z toho jasně vyplývá“, pokračuje B., „že nemůže existovat nemyslicí substance“. Z čeho to vyplývá, nevíme! Víte to Vy, Sankaro?
- Sankara:** Poněvadž ideje mohou existovat jen v duchu, nemohou být nějaké substance mimo naši mysl.
- Kapila:** Čili: protože jsou peníze uloženy v bance, nemůže se jejich majitel procházet volně po ulici?
Poslyšte, Sankaro. Dám Vám nakonec jednu zajímavou otázku: Kdo je největším skeptikem? Který filosof (abych vám tu hádanku udělal lehčí) svým systémem na pohled velmi neskeptickým nám ukázal, že neexistuje na světě vůbec nic, ani duch, ani hmota?
- Sankara:** Podezřívám vás, že tím nešťastníkem myslíte Berkeleyho. Ale nevím proč.
- Kapila:** Jaký je základní princip jeho učení?
- Sankara:** Esse est percipi.
- Kapila:** Co může být vnímáno?
- Sankara:** Hmota ne; jen ideje.
- Kapila:** Co je duch, tato jediná substance?
- Sankara:** mlčí.
- Kapila:** Tak vidíte. Berkeley si nasbírá tolik materiálu k potírání abstraktních idejí a podobně a nakonec vyvrátí sám sebe. Hmotu — myslel — vyobcoval ze světa idejí. Nahradí ji jedinou nejvyšší substancí ducha. Tvrdí s velkou jistotou, že duch není ideje, že tedy nemůže být percipován — a esse est percipi.
A nyní už také víte, jaký byl motiv mého vyvracení B. názorů. A přiznávám se, že právě to vědomí, že B. se dopouští kardinálního omylu a že tento omyl vede k jakémusi sebekritickému nihilismu, mě donutilo k hledání a najít cest, jimiž Ir k svému vadnému závěru došel.
- Sankara:** Přece jen účel světi prostředky.

Kapila: Ve vědě ano.

Sankara: A proč jste mi to neřekl už před hodinou? Mohli jsme se užitečněji bavit o B. *Teorii vidění*.⁷

Kapila: Tu jsem nečetl, Sankaro.

PRAMENY

G. Berkeley: *A treatise concerning the principles of human knowledge*, 1710 (česky *Pojednání o základech lidského poznání*, 1938).

⁷ *An Essay towards a new Theory of vision*, spis, který Berkeley napsal ve 24 letech (r. 1709).